

07.00.07. МАРДУМШИНОСӢ, ҚАВМШИНОСӢ ВА АНТРОПОЛОГИЯ
07.00.07.ЭТНОГРАФИЯ, ЭТНОПОЛОГИЯ И АНТРОПОЛОГИЯ
07.00.07.ETHNOGRAPHY, ETHNOLOGY AND ANTHROLOGY

ТДУ 63.5
ТКБ 902.035

**АНЪАНА
ВА МАРОСИМҲОИ
ТОҶИКОН МАРБУТ БА
НИГОҲУБИИ ВА
ҲИФЗИ ТИФЛ** *Турсунов Назирҷон Очилович, д.и.т., профессор; Исомитдинов Жорабек Бобобекович, н.и.т., доцент, мудири кафедраи таърихи ватан ва археологияи МДТ «ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)*

**ТРАДИЦИИ И
РИТУАЛЫ ТАДЖИКОВ,
СВЯЗАННЫЕ С РОЖДЕНИЕМ
РЕБѐНКА И УХОДОМ
ЗА НИМ** *Турсунов Назирҷон Очилович, д.и.т., профессор; Исомитдинов Жорабек Бобобекович, к.и.н., доцент, заведующий кафедры истории отечества и археологии ГОУ «ХГУ имени акад. Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)*

**TRADITIONS AND
RITUALS OF TAJIKS
ASSOCIATED WITH THE
BIRTH AND CARE OF CHILD** *Tursunov Nazirjon Ochilovich, Dr. of History, Professor; Isomitdinov Zhorabek Bobobekovich, candidate of historical sciences, Associate Professor, head of the department of home history and archeology under the SEI "KhSU named after acad. B. Gafurov" (Tajikistan, Khujand),
E-mail: isomatdinov1961@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: оила, расму оин, маросимҳо, тавлиди фарзанд, номгузорӣ, чилла, гаҳворабандон

Мақола ба таҳқиқи масъалаи анъана, урфу одат ва маросимҳои марбут ба тавлиди фарзанд ва ҳифзи тифл баҳшида шудааст. Қайд карда шудааст, ки таваллуди фарзанд барои ҳар оилаи тоҷик хурсандии беандоза меорад ва вобаста ба он аз қадим расму анъанаву маросимҳо доир мегарданд. Риояи суннату маросимҳо як навъ гамхорӣ ба модару кӯдак ва ҳифзи саломати онҳо буд. Муаллифи мақола кӯшиши намудааст, ки лаҳзаҳои этнографӣ (мардумшиносӣ)-и риояи таомулҳои давраи ҳомиладорӣ, тавлиди фарзанд, ба гӯиши тифл азон гуфтан, номгузорию кӯдак, баргузор намудани маросими гаҳворабандон, риояи боварҳо ҳангоми мӯйсаргирӣ, бори нахуст баромадани дандони тифл ва ғ. баррасӣ намояд.

Ключевые слова: семья, семейные обряды, рождение ребенка, наречение, чилла, обряд укладывание новорождённого в колыбель

Статья посвящена изучению соблюдения таджиками традиций, обычаев и обрядов, связанных с рождением ребенка и уходом за ним. Отмечено, что рождение ребенка приносит огромную радость в каждую таджикскую семью и это сопровождается соблюдением ряда народных обычаев и традиций, которые представляют собой одну из форм заботы о матери и ребенке, а также защиты их здоровья. Автор статьи попытался объяснить этнографические этюды беременности, родов, произнесение на уши младенцу «азана» (призыв к молитве), наречение имени ребенка, проведение обряда укладывания в колыбель, соблюдение обрядов при стрижке, прорезывании зубов малыша и т.д.

Key words: family, family rituals, childbirth, naming, chilla, ritual of putting a newborn in a cradle

The article dwells on the study of Tajiks' observance of traditions, customs and rituals associated with the birth and care of child. It is underscored that the birth of child brings great joy to every Tajik family and this is accompanied by observance of a number of folk customs and traditions, which are one of the forms of caring for mother and child, as well as protecting their health. The author of the article makes an endeavor to explain ethnographic studies of pregnancy, childbirth, pronouncing "azan" (call to prayer) on the baby's ears, naming the child's name, carrying out the ritual of laying in a cradle, observing rituals when cutting, teething a baby, etc.

Оиларо муқаддас шуморидан, фарзандонро дӯст доштан, онҳоро дар рӯҳияи инсондӯстиву меҳанпарастӣ тарбия намудан ва ҳамчун инсонии баркамол ба воя расонидан, аз муҳимтарин ҷузъиёти арзишҳои миллии халқи тоҷик ба шумор меравад.

Таваллуди фарзанд барои оила ҳодисаи бисёр ғараҳбахш аст. Тоҷикон вобаста ба тавлиди тарбияи фарзанд урфу одат ва маросимҳои зиёдеро риоя мекунанд. Баҳри сиҳату саломат таваллуд шудани тифл тайёри (ташвишҳои оилавӣ) аз овони ҳомиладорӣ модар оғоз мешавад. Дар давраи аввали ҳомиладорӣ (то 3 моҳ) дар шеваи маҳалҳои шимоли Тоҷикистон калимаҳои «дар қадаш ҳаст», «гумони бордориаш ҳаст» истифода мегарданд, сипас дар марҳилаи навбатӣ (3-9 моҳагӣ) калимаҳои «дучон», «бордор», «ҳомиладор»-ро корбаст мекунанд. Зани ҳомиладор вақте ки ба интиҳоби таом шурӯъ мекунад, аҳён-аҳён дилаш беҳузур мешавад, истифода мекунад ин ҳолатро «сарторик» меноманд. Ба зане, ки «сарторик» шудааст, хуриши дилхоҳашро муҳайё мекарданд. Агар барои зани ҳомиладор маводи хӯрокаи дархостиаш дар хона ёфт нашавад, ҳаракат мекарданд, ки онро аз ҳамсоя, хешу табор ё ба зудӣ аз бозор дарёфт намуда, пешкаш кунанд. Чунин боварҳои мардумӣ роиҷ аст, ки агар ба зани ҳомиладор таоми дархостиашро надихед, кӯдак (тифл) бо чашми кабуд, биннипучук ё бо дигар нуқсҳо таваллуд мешавад. Баъди маълум гаштани нахустин аломатҳои ҳомиладорӣ дар оила нисбат ба зан эътибор бештар мешавад. Алалхусус, ҳомилаи аввалро пайваста аз назорати занҳои соҳибтаҷриба ва момодояҳо мегузарониданд. Бо мақсади модар ва тифли дар батн бударо ҳифз намудан урфу одати боварҳои мардумии зиёде риоя мегашт, ки ҳар яке аз онҳо решаҳои қадимӣ дошта мазмунҳои асотирӣ, таърихӣ, фалсафӣ фарҳангӣ ва иҷтимоии афкори халқи тоҷикро ифода менамояд. Масалан, занҳои ҳомиладор аз занҳое, ки фарзандаш набуд шудааст («бача партофтааст») худро дур мегирифтанд, ба одамони беэҳтибор ё нуқсондор нигоҳ намекарданд, дар муддати ҳомиладорӣ мӯйҳои шонро намебуриданд, зеро бовар доштанд, умри кӯдак кӯтоҳ мешавад. Дар шаби торик танҳо гаштани зани ҳомиладор манъ карда мешуд, онҳо аз истеъмоли таомҳои хамириву душворхазм, бисёрхобӣ, ҳаракатҳои ноҷоя кардан, борҳои вазнин бардоштан, дар ҳаяҷон будан худдорӣ мекарданд. Дар ҷараёни ҳомиладорӣ хӯрдани гӯшти уштур, асп, моҳӣ, харгӯш, каллапача манъ карда мешуд, зеро риоя нагаштани парҳез боиси аз ҷиҳати ҷисмонӣ нуқсондор таваллуд шудани фарзанд мегардид [8, с.51-54]. Ба занҳои ҳомиладор бештар истеъмоли меваю, сабзавот, маҳсулоти шир, тухм, рағани зард, набот тавсия мегардид.

Дар моҳи охири (торафт наздикшавии рӯзи таваллуд) ҳомиладорӣ зан аз корҳои вазнин озод карда мешуд. Аз ӯ талаб мекарданд, ки корҳои сабукро иҷро кунад, бештар роҳ гардад.

Аз моҳи ҳафтуми ҳомиладорӣ сар карда ҷомашӯи кардан, хамир кардан, ҳавли рӯфтани, об бардоштан ва дигар корҳои вазнинро дар оила занҳои дигар ба зиммаи худ мегирифтанд.

Хуллас, занҳои соҳибтаҷрибаи тоҷик ҳангоми дар батни модар қарор доштани тифл урфу одат ва боварҳое, ки боиси аз балову қазо, офатҳо, рағбӣ зиён ва аз нигоҳи бад ҳифз кардани тифли навзод мегардид, бо ихлоси тоҷик риоя мекарданд.

Чунин бавариҳо низ вучуд доштанд, ки дар арафаи таваллудкунии зани ҳомиладор занҳои калонсол ё момодояҳо талаб мекарданд, ки ҳама кулфҳои хонаву «бандакҳо», кокули мӯи зани ҳомиладорро кушоянд [12, с.59]. Зани ҳомиладорро ба болои кӯрпа хобонда, чанд маротиба ба чапу рост мегардонданд, то ки таваллуди кӯдак осон гардад. Дар гузашта момодояҳо вақте ки тавлиди тифлро дар хона қабул мекарданд, хатман кӯдаки навзодро ба ҷомаи бобояш ё ягон либоси шахси кӯҳансол мепечониданд, то ин ки ба умрдарозии кӯдак сабаб гардад.

Аз рӯи анъанаҳои қадима тавлиди фарзанд дар оилаи тоҷик боиси хурсандии нафақат волидайн, балки пайвандону наздикон низ мегардид. Шахсоне, ки бори нахуст хушхабарро дар бораи тавлиди фарзанд ба падараш мерасонд, соҳиби тӯҳфа мегашт. Яъне, бо истилоҳи шеваи маҳал «шодиёна» мегирифт. Одати мазкур дар бисёр маҳалҳои Осиёи Миёна низ то имрӯз идома дорад [10, с.20]. Калонсолон дуо мекарданд, ки «Парвардигор умри тифли навзодро дарозу ризқашро фаровон кунад». Аз рӯзи аввали таваллуди тифл урфу одатҳо вобаста ба ҳифзи ӯ ва модараш риоя мегарданд. Барои онҳо хонаи алоҳида ҷудо карда мешуд. Хонаро сараввал ва пайваста дар фосилаи 3-4 рӯз бо истифодаи ҳазориспанд дуд мекарданд. Дар ҳаёти тифли навзоду модараш чил шабонарӯзи аввал баъди таваллуди кӯдак марҳилаи муҳим ҳисобида мешуд. Инро мардум бо истиллоҳи «чилла», «кӯдаки бачилла», «хонаи бачилла», «чилладор» ифода мекунанд [14, с.69-77]. Чилла ба чиллаи хурд (20 рӯз) ва чиллаи калон (40 рӯз) тақсим мешавад. Дар давоми чил рӯз ба хонаи тифл ба ғайр аз модар, модаркалон, момодоя дигар ашхоси бегона роҳ дода намешавад. Рӯзҳои панҷум, ҳафтум ва нӯҳуми чилларо – рӯзҳои хавфнок меҳисобиданд [2, с.62]. Шабҳои ин рӯзҳо [5, с.7-9] модар ё яке аз хешовандони наздики зани таваллудкарда, ҳамроҳ хоб мекарданд. Алалхусус, баъди намози шом аз хона ҳеҷ кас ба кӯча намебаромад ва бемаҳал одамони бегона ба ҳавлии «чилладор», намеоманданд. Агар шахси

бегона (меҳмон) ногаҳон бегоҳӣ ба ҳавлӣ ояду ўро оид ба «чилла» хабардор кунанд, ба ҳавлӣ ворид намешуд. Меҳмон пагоҳӣ дар рӯзи рӯшноӣ ташриф меовард. Чилла барои аз чашми бад нигоҳ доштани тифл, аз инсу чинс ва аз чихати гигиенӣ ҳимоя кардани хизмат мекард. Рӯзҳои чилла модару тифлашро хуб нигоҳубин мекарданд, Рӯзҳои аввал ба модар таоми атола» медоданд, ба кӯдак доимо либос («кўллук») -и тоза пӯшонид, хонаро тозаву озода нигоҳ медоштанд. Дар давоми 40 рӯз чароғи хона хомӯш намегашт. Чунин бовар вучуд дошт, ки зани нав таваллудкарда нопок ва дар айни замон осебпазиртарин ба амалҳои кувваҳои бадӣ ҳисобида мешуд [13, с.81]. Одатан ин бовариҳо дар қатори донишҳои зиёду дурусти вочей, ки бозтоби ҳодисаҳои табиати буданд, дониҳои хурофотии бениҳодро низ аҳ худ карда буданд.

Дар давраи чилладорӣ ба гӯши тифли навзод ҳатман мулло ё муйсафедеро даъват намуда, азон мехонданд. Ин амалро бо чунин тарз анҷом дода мешуд: кӯдакро сар ба қибла намуда меҳонданд, сипас мулло (домулло) ба тарафи рости кӯдак гузафта «азон» мехонд ва аз тарафи чап «қомат» мекард. Баъд аз ояту сураҳои Қуръон тиловат намуда, ба ҳаққи гузаштагони хонавода мебахшид. Дар ҳаққи волидаину фарзандон дуои хайр мекард.

Чумлаи азон бо калимаи «Аллоҳу акбар» (4 маротиба) оғоз шуда, ба ҳамин вожа интиҳо меёбад. Аз ин лиҳоз чунин мешумориданд, ки ба гӯши тифли навзод азон хондан кувваи шунавоии ўро ҳосил мекунад (гӯши кӯдак кушода мешавад). Дар байни мардум чунин бовар вучуд дорад, ки аввалин калимае, ки баъди кушодашавии гӯш, кӯдак мешунавад – номи Офаридгор (Парвардигор) аст. Бо ин амал, гуё ҳам аз чихати ҷисмонӣ қобилияти шунавоӣ пайдо мешавад ва ҳам аз чихати маънавӣ шунидани некиву ба сухани Оллоҳ гӯш андохтан оғоз мегардад [12, с.68]. Бо қироати азон мусулмон будани кӯдак тасдиқ мегардад. Баъди хондани азон мулло кӯдакро ба даст гирифта 3 маротиба ё 5 маротиба номашро ба забон мегирад, дар ҳаққаш дуои нек мекунад. Номгузори кӯдак одати хеле қадима ба шумор меравад. Барои номгузорӣ омилҳои зайл: аз қадам авлод будану аз чандум пушт будани тифл, қой, вақти таваллудшавиаш, аҳволи саломатиаш, нишонаҳои алоҳидаи дар баданаш мавҷуд буда ва ғайраҳо нақши муҳим мебозиданд. Муйсафедон мегуфтанд, ки ном бояд аз рӯи китоб (китобҳои динӣ дар назар дошта мешавад) гузошта шавад. Аксар вақт оилаҳои тоҷикон номгузори кӯдакро ба зиммаи бобою бибиҳо (кӯҳансолтарин авлоди оила) мегузоштанд. Дар баъзе ҳолатҳо бо тавсияи мулло, сӯфие, ки ба гӯши тифл азон мехонд, номгузорӣ карда мешуд. Номгузори кӯдак русуми хеле ҷиддӣ ва бомасъулият ба шумор рафта, ном (исм) ба тақдир аъмол ва роҳи ҳаёти шаҳрванди оянда таъсири ҷиддӣ мерасонд. Аз ин лиҳоз ҳангоми номгузорӣ пеш аз ҳама ба мавқеи авлод (наслу насаб), касбу кор ва сулола эътибор медоданд [5, с.17]. Аз сабаби он, ки мардуми маҳалҳои тоҷикнишин мӯътақиди дини мубини исломанд, Ҳангоми номгузорӣ номҳои Оллоҳу пайғамбаронро интиҳоб мекарданд. Масалан, Расул, Акбар, Абдурраҳмон, Абдусамд, Абдусамеъ, Муҳаммад, Исо, Мӯсо, Юсуф ва ғ.

Номи кӯдакон, ки ба ҷою вақт вобастагӣ доранд: Наврӯз, Баҳор, Чумбабой, Майрам, Ҳайитбой ва ғ.; вобаста ба мавҷудияти нишони дар узви бадан: Холбой, Зиёдулло, Ортиқ, Қудрат, Анорбой, Суннат; бо нияти бо қадами хуш омадани фарзанд - Хайринисо, Умринисо, Робия; вобаста ба табақаҳо бо иловаи калимаҳои «хон», «мирзо», «хочӣ», «саид», «хоҷа» - Мунирхон, Баширхон, Мирзонаим, Мирзонасим, Мирзосангин, Ҳочибарот, Ҳочимурод, Саидолим, Саимднабӣ, Бузуркхоҷа, Зокирхӯҷа ва ғ. номгузорӣ мешуд.

Дар ҳар оила тавлиди фарзанди писарро интизор мешаванд, зеро маҳз писарро давомдиҳандаи авлод мешумориданд. Агар дар оила паиҳам якчанд духтар тавлид шавад, ба духтарчаи охири номҳои Истад, Ўғулой, Тӯхтахонро мегузоранд.

Баъзе падару модарон ба фарзанд номҳои мегузоштанд, ки онҳо дар оянда боиси масхараву маломатии дигарон мегашт – Табаралӣ, Теша, Бозор, Сангалӣ, Хоркаш ва ғ.

Дар сурати таваллуд шудани дугоникҳо ҳатман номҳои писаронро Ҳасан ва Ҳусайн ва духтаронро Фотима ва Зӯҳроро мемонданд. Дар давраи чилла, 10-15 рӯз баъди таваллуд бори нахуст тифли навзодро гусл («оббозӣ») мекунонанд. Ин амалро модаркалони кӯдак, ё зани солхӯрдаву серфарзанди аз шавҳар ҷудонашудаю обрӯманди маҳалла ба сомон мерасонид. Барои шустани бадани тифл дар як офтоба оби ширгарм (мӯътадил) тайёр мекунанд. Дар офтобаи дигар чунин об тайёр намуда, ба болои он каме намаку хоки шӯраи девори кӯҳна мерезанд. Оби лойқа ҳосил мешавад. Агар шӯрхоки кӯҳна набошад, хокро аз зери тарноби хона мегурифтанд, зеро девори зери тарноб дар натиҷаи боришот бештар тар шуда, ба шӯрхок мубаддал мегашт. Микдори зарурии хокро аз рӯи девор тарошида мегурифтанд ва онро кӯфта аз элак мегузaronиданд. Сипас, барои гусли кӯдак истифода мебарданд. Истифодаи оби лойқа барои он зарур буд, ки чунин об хусусияти муолиҷавӣ дошт, аз бадани кӯдак мӯйҳоро мерезонд, аз гармӣ пухтани баъзе узвҳои баданро пешгирӣ мекард, намегузошт, ки ба бадани кӯдак яраҳо

(захм)-и хархела дамад. Тарзи оббозӣ кунонидани тифли навзод чунин буд: зани солхӯрда (бештар аз хешовандони оила) ду пояшро луч намуда, ба даруни тағораи мисин мегузошт, онҳоро якҷоя намуда, кӯдакро ба болои пойҳо мегузошт. Як нафари зани дигар, аввал оби лойқаро, сипас оби тозаро мерехт. Зани куҳансол бо ҳафсалаи том, оҳиста-оҳиста тамоми узви бадани кӯдакро, бо зикри калима «бисмиллоҳир раҳмонир раҳим», «Лоилоҳа ил-лаллоҳ» (калимаи Тайиба) ва «ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду ан на Муҳаммадан абдуху ва расулуху» (калимаи шаҳодат) мешӯяд. Баъди бо оби соф тоза шустани бадани кӯдак, таомули зерин анҷом дода мешуд. Кампир як каф обро «оби гург» гӯён ба рӯю қафаси дили кӯдак мепошад, дуҷум маротиба «оби хирс» ва сеҷум «оби хоб» гӯён мепошад. Сабаб аз «оби гург» гуфтан, монанди гург нотарсу чолок шудани кӯдак; «оби хирс» - чун хирс боқуввату фарбеҳ будан; «оби хоб» - нағз хоб рафтани кӯдакро ифода мекард. Дар охир намии бадани кӯдакро бо доқа пок мекунанд. Ҳангоми чилладорӣ якҷанд боварҳоро риоя мекарданд. Чунончӣ, ба сари болини кӯдак корд, нон, китоби девони Ҳофиз, марҷони зидди чашми бад (қўзмўлҷок) мегузоштанд то ин ки кӯдак тинҷу осуда хобад, камтар гирия кунад, ҳама бадихо аз ӯ дур гарданд. Либосҳои кӯдакро шуста, саҳт тоб намедиханд, танҳо дар зерӣ кафу ангуштон оҳиста фишурда дар ҷои сояву салқин паҳн мекунанд (мехушконанд). Зеро дар натиҷаи саҳт тоб додани либосҳо кӯдак ба касалии шикам дучор мешудааст. Либосҳои кӯдакро дар офтоб, шамол ва шабона дар берун нигоҳ намедоштан (хушк намекарданд). Намегузоштанд, ки либосҳои шусташударо ситораҳо бинанд. Инро аломати бад меҳисобиданд. Агар кӯдак нағз инкишоф наёбад, ӯро аз ҷое, ки об ба ҳавлӣ мебарояд, мегузaronиданд. Ҳангоми сергирия («гирёнҷак») шудани кӯдак рӯзи чоршанбеи ҳафта ҳафт намуди латтапораро дар тарафи сари тифл оташ гиронда, се маротиба давр мезанониданд. Ибораҳои: «аллас-аллос аз тамоми балоҳо ҳалос»-ро такрор мекарданд ва латтапораҳо ба оби ҷўйбор (оби равон) мепартофтанд. Гӯё ранҷи тифл бо оби равон дур мерафт ва умри кӯдак монанди об дароз мегашт. Баъди 8-10 рӯзи таваллуд, ба кӯдак маросими «гаҳворабандон» гузаронида мешавад. Дар баъзе маҳалҳо вожаи «гуворабандон», «говрабандон», «горабандун»-ро истифода мебаранд[11,с.80]. Маросими мазкур баъди таваллуди фарзанди нахустин (хоҳ писар ва хоҳ духтар бошад) бо шукӯҳу шаҳомати ҳоса, чун тўйи гаҳвора баргузор мегардад. Барои кӯдаки аввал гаҳвораро волидайнӣ модараш аз бозор меҳариданд. Фарзанди дуҷум ё навбати дар гаҳвораи ақову апааш хобонда мешавад. Гаҳвора то ба по хестан ҳамчун ҷойҳои маҳсули кӯдак ва сарпаноҳи ӯ ҳисоб меёфт. Дар Хучанд ва атрофи он гаҳвора асосан аз навдаҳои ғафси дарахти бед тайёр карда мешуд. Онро устоҳои «говрасоз» месохтанд. Гаҳвора аз чор поя (ду ҷуфт дар қисми сар ва ду ҷуфт дар қисми пой), тахтаҷўба барои мондани тубак сўроҳи маҳсус, дар боло ҳодаи ғафси кунгурадору кандакори шуда (тири асосӣ), иборат аст. Ба ҳодаи ғафс (тир) бо воситаи чор поя тахтаҷаҳои борики камоншакл васл мегарданд, дар тарафи сар ва пойи тири асосии гаҳвора (шикофи майда кофта шуда, дастқаппакҳои кунгурадори ҷойгир карда мешаванд. Қисми поёнии ҷуфти пояҳо бо ҳам ба воситаи тахтаи ғафстару вазнини камоншакл пайваст мегардид, ки маҳз мавҷудияти онҳо чунбонидани гаҳвораро осон мекунад. Бо услуби ба худ хос наққошиву кандакорихо оро медиҳанд[3, с.6-7]. Инчунин ба маҷмўаи гаҳвора чизҳои зерин дохил мешуданд: тубак - зарфи сафолине, ки пешобу бавли кӯдак ба он мефарояд; сумак - зарфи ҷўбини пешобгузар (барои писару духтар дар шакли алоҳида сохта мешавад); «қавуз» - кўрпачаи маҳсули байнаш шикафдори барои мондани тувак мутобиқ кардашуда, ки ба дохили он ба ҷои пахта арзанмайда ба миқдори 3-4 кг. ҷойгир карда мешавад. Ба қавузи арзандор хангоми хоб бадани кӯдак намечаспад, чунбишу ҳаракати ӯ осон мегардад. Арзан ба худ намиро намегирад. Аз ин рӯ хангоми расидани пешоби кӯдак матои қавузро шустану хушк кардан осон аст; 2 адад болини (болишт)-и пахтагӣ; «рўқавуз» - матои пахтагӣ (карбос ё алоча), ки аз болои қавуз ва болини кашида мешавад; кўрпача – болопўши кӯдак; дастпеч ва попеч - матои маҳсус дўхташуда, ки як нўгаш ба навдаи барқафи гаҳвора баробар³, бо ресмонҳои ғафси шоҳигӣ васл мешавад ва нўги дигараш ресмонҳои шоҳии дароз «бандак» доранд, ки онҳо ба тири ғафси болои гаҳвора баъди мустаҳкам бастанӣ дасту пой кӯдак печонида мешаванд; «гаҳворапўш» - се қабат матоъ, ки ба болои гаҳвора партофта мешаванд. Матоъҳо аз мобайни гаҳвора буриш доранд, яъне ба ду тараф (ба самти сару по) кушода мешаванд. Қабати якуми гаҳворапўшро дар шакли кўрпачаи пахтагӣ медиҳанд, қабати дуҷум аз матои духоба ва қабати

³ Навдаи мазкур, ки онро «ёнҷўб» меноманд ба тираки угробурӣ монанд аст, ҳатман аз навдаи дарахти сермева (нок, биҳи, тут ва ғ.) тайёр шуда истифода мешавад. Бо умеди он аз дарахти мевадор месозанд, ки дар оянда кӯдак серфарзанд гардад.

сеюм аз матои нафис тайёр карда мешаванд. Болопӯшҳо ба назардошти фасли сол дӯхта мешаванд.

Дар гахвора бехатарии кӯдак таъмин, тагаш хушк, қоматаш рост, саломатиаш ҳифз карда мешавад. Модар бошад кӯдаки навзодро ба гахвора баста (хобонда), бемалол корҳои рӯзгори оиларо иҷро мекунад. Дар гахвора шир додан (маконидан)-и кӯдак хеле муфид аст. Дар чараёни чунбондани гахвора, модар суруди алла меҳонад ва аксар вақт, дар ин умдатарин паҳлӯҳои зиндагиро васф мекунад. Алла бо оҳанги форами худ ба кӯдак нафаси модарро мерасонад, боиси хотирҷамӣ оромиву осудагӣ мегардад. Меҳри модар ва фарзандиро аз лиҳози маънавӣ таъмин мекунад. Гахвораи мустаҳкам, қулай, хубу бахосият даҳҳо фарзандони оилаву авлодро ба оғӯши худ мегирад, тарбия мекунад, ба воя мерасонад. Дар оилаи тоҷикон, фарзанду набеараҳо ҳастанд, ки дар гахвораи падару бобояшон хобиданд. Аз ин лиҳоз, баъзе оилаҳо, то аз ҷониби волидайнӣ модари тифли навзод харида овардани гахвораи нав, кӯдакро дар гахвораи падараш ё бобояш мебанданд.

Маъракаи бори нахуст ба гахвора бастанӣ тифл аз муҳимтарин урфу одати ниёгонамон аст. Ин маросим дар айёми чилла, дар хонаи кӯдаки навзод сурат мегирад, аз ҷониби занҳо гузаронида мешавад. Барои гузаронидани маросим хешу табор ва ҳаққу ҳамсоҷро хабардор мекунад. Ба мобайни хона қолину кӯрпай «бистар» (дар баъзе маҳалҳои тоҷикнишин онро «яккандоз» мегӯянд) густурда, ба болои он сар ба қибла намуда гахвораро мегузоранд. Ин амалро соҳибхоназан – модари домод иҷро мекунад. Барои иҷро кардани маросим ду нафар пиразанҳои обрӯманди серфарзанд, некном, оромтабиат ва якникоҳа ба тарафи гахвора гузашта менишинанд[15,с.53-54]. Онҳо ҳамон ҷиҳозҳои гахвораро (тубаку сумак, қавуз, болиштҳо, попечу дастпеч, болопӯш ва ғ.) ҷо ба ҷо мекунад. Соҳибхоназан ба дасти онҳо оина, корд, шона, санги қайроқ медиҳанд. Дар баъзе оилаҳо вобаста ба касбу кори сарвари хонавода олоти меҳнат низ медиҳанд. Масалан, деҳқон (зироаткор) бошад дос медиҳанд. Яке аз пиразанҳо бо навбат ашёҳои номбаршударо ба гахвора (ба ҷои хоби кӯдак) кӯндаланг гузошта аз дигарон мепурсад: ҳамин хел монам? Ҳама ҷӯр шуда мегӯянд: - Не. Пиразани дигар (дар паҳлӯи чапи гахвора нишаста) мегӯяд: «Ин хел не, рост монед», бори дуюм низ ашёро кӯндаланг ё чаппа (сар ба поён) мегузорад ва дурустии амалашро мепурсад. Ҳозирин ин даъфа низ ўро рад мекунад. Маротибаи сеюм ашё рост гузошта мешавад. Ҳама ин амалро маъқул мешуморанд. Пиразан ашёро (корд, оина, шона, қайроқсанг ва китобро) ба зерин болини гахвора дар ҳолати рост мегузорад. Қалонсолон (пиразанҳо) хусусияти афсунгарӣ, таъсири мӯъҷизакорона доштани ашёҳои номбаршударо қайд мекунад. Гуё оина – роҳи ҳаёти кӯдакро мусаффо, равшан менамояд, корд – ҳамагуна балоҳоро дафъ мекунад, қайроқсанг – боиси саҳт, мустаҳкам гаштани устухони кӯдак мешавад, китоб (аксаран девони Ҳофиз) – ба донишманд, босавод шудани кӯдак мусоидат мекунад ва ғ. Сабаби ду се маротиба чаппаву кӯндаланг ва дар охир рост гузоштани ашё аз он иборат будааст, ки бо ин амал дар гахвора рост хоб кардан ва дар оянда ростқавливу росткории кӯдак таъмин мегардаст.

Сипас хола ё аммаи модари тифл кӯдакро ба пиразанҳо медиҳанд. Яке аз пиразанҳо (ҳамоне, ки дар тарафи дасти рост гахвора қарор дорад) кӯдакро ба даст гирифта, ҳамон амалеро, ки бо ашё анҷом дода буд, такрор мекунад. Яъне кӯдакро низ чаппа, арзӣ (кӯндаланг) ва рост хобонда аз ҳозирин дурустии амалашро пурсон мешавад. Баъди ба итмом расидани ин амал кӯдакро ба гахвора (ҳар ду пиразан ба ҳамдигар дасти ёрӣ расонида) мебанданд. Аввал бо ёрии «попеч» (ё «побанд») ҳар ду пой кӯдакро баста «сумак»-ро ҷобачо мекунад. Сипас бо ёрии «дастпеч» (ё «дастбанд») ҳарду дасти кӯдакро мебанданд. Болопӯши гахвораро пӯшида, аз болои гахвора шириниву (қанду курс), мағз, қоқ, бодому писта, чормағз мепоянд. Ин амалро бо калимаҳои «уйд-уйд» (тоҷикӣ) ва «чочук» (узбекӣ) ифода мекунад. Шириниву мағзҳоро иштирокчиёни маросим бо умеди нек чида мегиранд ва сипас модари кӯдакро ба тарафи рост гахвора шинонда хоҳиш мекунад, ки кӯдакашро соҳиби кунад (ба ў шир диҳад). Дар ҳолати маконидани шир ба модари кӯдак ду адад нони «кулча» медиҳанд, то ки онҳоро якҷоя газад. Баъди газидан луқмаи нонҳоро ба зерин болини кӯдак мегузоранд. Нони дуюмро пиразан ба наздики дари хона бурда 10-15 нафар наврасон (духтарчаю писарчаҳо)-ро даъват мекунад. Яке аз онҳоро ба дохили хона дароварда мефаҳмонад, ки ў бояд нонро газид (дар даҳон нигоҳ дошта) гурезад, то ки дигарон ўро дошта натавонанд. Вақте, ки навраси ҷусту ҷолок дар даҳон бо нон ба берун баромада мегурезад, 5-6 нафар занҳо аз қафои ў баромада ҷунин дод мезананд: «сагро (ё сагчаро; кучук ё кучукчаро) доред нона гирифта, бачаҳо сагро дошта нонро гирифта биёед!». Боқимонда бачаҳо мебоист бачаи бо нон гурехтаро қапида оранд ва нонро байни ҳамдигар тақсим кунанд. Аз рӯи таомули халқӣ ҷунин мешуморанд, ки ҷӣ қадар бача бо нон ба масофаи дур гурезад, ҳамон қадар умри кӯдаки навзод (ба гахвора басташуда) дароз

мешудааст[12,с.71] ва чӣ қадар одамони бисёре аз он нони тӯёна тановул кунанд, ҳамин қадар кӯдак дар оянда аз чиҳати моддӣ таъмин мегаштааст [13,с.227].

Пиразанҳо аз қанду мағзҳои ба болои гаҳвора пошида ба наврасон низ ҳада медиҳанд. Дар охир даст ба дуо кушода ба кӯдаку модараш умри дарозу ризқи фаровон ва саломатӣ орзу мекунанд. Бо ҳамин маросими гаҳворабандон ба охир мерасад. Баъди рафтани меҳмонон модаркалони кӯдак дар хона ҳазориспанд дуд мекард. Ҳангоми дуд кардани импанд суҳанҳои «исирик-исрик дуд карим, балоҳоро дур карим, дардба даво исирик, ранҷба шифо исирик»-ро такрор мекард. Инчунин бо ҳафт намуди латтапора «аллас-аллос» мекунанд, ки дар бораи он дар боло зикр карда шудааст.

Албатта ба гаҳвора бастану кушодани тифл тартибу қоидаҳои худро дорад. Онро ба модари навзод занҳои калонсоли соҳибтаҷриба як-ду маротиба ёд меоданд. Тибқи таомул тифлро сахарии барвақт баста бошанд, ҳангоми фуру рафтани офтоб (беғоҳӣ) кушода мегирифтанд, ҳангоми ба гаҳвора бастанӣ тифл модараш: «сагчааш бурафт, соҳибаш омад» гӯён фарзандашро ба гаҳвора мебастанд. Ҳангоми аз гаҳвора кушодани тифл, сараввал ду дасташро ба муддати 10-15 дақиқа кушода мемонад, то ки арақи баданаш каме хушк шавад. Сипас, ду пояшро кушода тифлро ба даст мегиранд. Модар ё шахси дигари тифлро аз гаҳвора кушода, бояд як маротиба ба ҷойҳои кӯдак (ба болин ё қавуз) ва тахтапушти кӯдак ба панҷаи даст мезаданд. Ин амалро се маротиба такрор мекунанд. Ҳадаф аз ин амал «гаҳворааш насиби худаш гардад», «гаҳвора аз онӣ худат аст» - гуфта ниҳат кардан аст. Одатан аз рӯи эътиқоду бовариҳо аз болои болопӯши гаҳвора якҷанд болопӯши дигарро мегузоранд. Дар ин маврид мардумшиноси тоҷик А. Мардонова таъкид намудааст, ки: “Аз рӯи анъана ва расму ойини ниёгон рӯзи гаҳворабандон баъди ба гаҳвора бастанӣ тифл ба болои гаҳвора 7 қабат чиз (дастархон, пӯстак, ҷойнамоз, кӯрпача ва ғайра) мепартоянд”[9,с.206]. Ҳангоми тифлро дар гаҳвора танҳо гузоштан, ҳатман ба сари болини ӯ нон мегузоштан. Зеро нонро ба тифл ҳамроҳ, ҳимоятгари тифл мешумориданд. Баъди маросими гаҳворабандон чалпак пухта (модар ё бибӣ – модаркалони кӯдак) як чалпакро ба ҳаққу ҳамсоҳро тақсим мекард то, ки ризқи тифл фаровон гардад. Барои бақувват шудани кӯдак ба бадани ӯ рағғани думба (гӯсфанд) меомолиданд. Гаҳвораро ба болои кӯрпача гузошта меҷунбонанд то, ки гаҳвора овоз набарорад, тифл захм набардорад, озор набинад. Гаҳвора, ҳатто чунин хусусияте дорад, ки онро аз дуртар истода бо воситаи ресмон низ ҷунбондан мумкин аст. Баъди баромадани чиллаи тифли навзод маросими «чиллагузезон» баргузор мегардид. Модар бо кӯдак ба ҳавлӣ мебаромад, ба аёдати падару модар, хешу табор, шиносҳо ва ҳамсоҳгон мерафт[12,с.61]. Дар хонаводаи падару модар кӯдаки навзодро бо шодиву сурур пешвоз мегиранд. Дастархони шодиёна меоростанд. Ба кӯдаку модараш, бобою бибияш ва падараш сару либос меоданд. Ба меҳмонон тӯҳфа инъом мекарданд. Баъди итмоми чилла, ҳангоми бори нахуст баромадани дандони кӯдак, бори аввал гирифтани (қайчӣ задани) мӯи сари кӯдак дар доираи оила, хурсандӣ ва зиёфат ташкил карда мешуд. Ҳангоми баромадани дандони аввал, модар ё модаркалони кӯдак тақрибан 1-2 кг гандумро дар дег бирён мекарданд. Сипас кӯдакро дар мобайни хона ба болои кӯрпача шинонда ба сараш суф ё доқа мепартоянд ва аз болояш гандуми бирён бо ниҳати нек, сихату саломат сабзидани дандон, боқувват гаштани онҳо мерезанд. Гандуми ба атроф рехтаро бачаҳо чида гирифта, истеъмол мекунанд. Гандумро рамзи ризқу фаровонӣ меҳисобиданд. Баъзан дони ҷуворимаққаро бирён (бадароқ карда) дар ин маросим истифода мебарданд.

Бори нахуст гирифтани мӯи сари тифл, низ дар доираи оила ва бо иштироки як-ду нафар ҳамсоҳро гузаронида мешуд. Барои гирифтани мӯйсар зани солхӯрдаи обрӯманд, серфарзанд ва якникоҳаро даъват мекарданд. Мӯйҳои гирифташударо ба зерӣ дарахти мевадор мегӯрониданд, то ки кӯдак дар оянда серфарзанд гардаду давомдиҳандаи насл бошад.[1,с.44-45; 2,с.35-36; 12,с.72] Умуман аз рӯи талаботи шариат ҳама узви бадани инсон ҳатто мӯйҳо, ноҳун баъди гирифтани бояд гӯронида шавад. Дар баъзе оилаҳо сари тифлро ба ягон мазор назр мекунанд. Ниҳат мекарданд, ки ҳамон мазор (мазоре, ки дар наздикии маҳали зист ва ҳатто берун аз он қарордошта) ҳимоятгар, пушту паноҳи тифл гардад. Бо ин мақсад, бархе аз волидайн ҳангоми бори нахуст мӯйсар гирифтани дар сари кӯдак кокул (“назри мазор”) мемонданд. Дар синни 7 ё 9 солагӣ кӯдак ба зиёрати мазор рафта, дар он ҷо гӯсфанд ё хурӯс забҳ мекарданд. «Худойӣ» карда, бо воситаи шайхи мазор ё эшонҳо кокули фарзандашонро мебуридан. Барои аз чашми бад ҳифз кардани кӯдак ба куртааш ё тӯппӣ сарпӯш) –аш шаддаи мунҷоқ (“кӯзмӯлҷоқ”)–ро мебастанд. Махсус, оятҳои хусусияти аз инсу ҷинс, балову қазоҳо ҳимояткунандаро бо воситаи домуллоҳо нависонда, онҳоро дар шакли тӯморчаи чармин, зерӣ болини гаҳвора ё зерӣ либоси кӯдак дӯхта нигоҳ медоштан. Бори нахуст ба роҳ даромадани кӯдак, ба суҳан даромадани ӯ, боиси хурсандии аҳли оила мегашт. Ҳамин тариқ маросимҳо, урфу одатҳои мазкур, аз меҳру

муҳаббати беандозаи халқамон нисбат ба кӯдакон – давомдиҳандагони насли оянда шаҳодат медиҳад. Мақсади асосии ин урфу одат ва маросимҳо, ки аз қадимулайём анъана шудааст, ғамхорӣ нисбат ба модару кӯдак ва ҳифзи саломатии онҳо аст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абашин, С.Н. Кокил//Ислам на территории бывшей Российской империи: Энциклопедический словарь. Вып. 4. – М., 2003. – С. 44-45.
2. Аминов, А. Вазъи кунунии ҷашну маросимҳои анъанавӣ//Фарҳанги ғайримодии халқи тоҷик (натичаҳои экспедицсияи мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар соли 2015). шумораи 1. Душанбе: Аржанг. – 2016. – 139 с.
3. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф (Верховья Аму-Дарьи). Вып.1.-Сталинобод, 1953 – 248 с.
4. Аширов, А. А. Древние религиозные верования в традиционном быту узбекского народа (по материалам Ферганской долины). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. –Ташкент, 2008. –С. 35-36.
5. Гафуров, А.Имя и история: об именах арабов, персов, таджиков и тюрков.-Словарь. М.: Наука, 1987. - 224 с.
6. Ершов, Н.Н., Кисляков Н.А., Пещерева Е.М., Русаякина С.П. Культура и быт таджикского колхозного крестьянства. – М-Л., 1954. – 231 с..
7. Исмоилов, Х. Ўзбек тўйлари. – Ташкент, 1991. – 186 с.
8. Кисляков, Н.А. Семья и брак у таджиков: по материалам конца XIX - начала XX вв.. –М.: Издательство АН СССР, 1959 – 268 с.
9. Мардонова А. Гаҳворапӯш // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Сармуҳаррир Н.Амиршоҳӣ. Ҷ.1. – Душанбе: СИЭМТ, Душанбе: “Эр-Граф”, – 2015 . – 667 с.
10. Миноваров, А.К. Развитие семейного воспитания в Узбекистане. – Ташкент, 1984. -120 с.
11. Мирзоев, С. Суннатҳои маҳаллӣ ва сурудҳои яғнобӣ. – Душанбе.– 2012. –167 с.
12. Назирҷон, Турсунов. Асосҳои этнологияи халқи тоҷик. – Хуҷанд, 1993. – 75 с.
13. Снесарев, Г.П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. –М.: Наука, 1969. -336 с.
14. Чвырь, Л.А. Три «чилла» у таджиков//Этнография Таджикистана.–Душанбе, 1985.–С.69-77
15. Чумбаев, Р. Таваллуд ва тарбияи атфол дар байни тоҷикони кӯхистони Зарафшон. – Душанбе: Эр-Граф. – 2012. – 96 с.

REFERENCES:

1. Abashin, S.N. Kokil // Islam on the Territory of the Former Russian Empire: Encyclopedic Dictionary. Issue 4. - M., 2003. - P. 44 - 45.
2. Aminov, A. The Current Status of Traditional Celebrations and Ceremonies // Non-Material Culture of Tajik Nation (results of humanitarian expedition and art studies of PITFI employees in 2015). – Issue 1. - Dushanbe: Arzhang, - 2016. - 139 p.
3. Andreev, M.S. Tajiks of Khuf Valley (Upper Amu-Darya). Issue 1. - Stalinabad, 1953. - 248 p.
4. Ashirov, A.A. Ancient Religious Beliefs in the Traditional Life of the Uzbek People (based on the materials of Fergana Valley). Synopsis of doctoral dissertation in history. - Tashkent, 2008. - P. 35-36.
5. Gafurov, A. Name and History: about Names of Arabs, Persians, Tajiks and Turks. Dictionary. – M.: Science, 1987. - 224 p.
6. Ershov, N.N., Kislyakov N.A., Peshreva E.M., Rusyaykina S.P. Culture and Life of the Tajik Collective Farm Peasantry. - M-L., 1954. - 231 p.
7. Ismoilov, H. Uzbek Language. - Tashkent, 1991. - 186 p.
8. Kislyakov, N.A. Family and Marriage among Tajiks: based on materials of the late of the XIX-th – the early of the XX-th centuries.- M.: Publishing-house of the Academy of Sciences of the USSR, 1959. - 268 p.
9. Mardonova A. Gahvorapush // Cultural Encyclopedia of the Tajik People. Editor-in-charge: N. Amirshoxi. - V.1. - Dushanbe: SIEMT, Dushanbe: Er-Graf, - 2015. - 667 p.
10. Minovarov, A.K. Development of Family Education in Uzbekistan. - Tashkent, 1984. - 120 p.
11. Mirzoev, S. Regional Traditions and Yaghnobi Songs. – Dushanbe, - 2012. –167 p.
12. Nazirjon, Tursunov. Grounds of Encyclopedia of Tajik Nation – Khujand, 1993. - 75 p.
13. Snesarev, G.P. Relics of pre-Muslim Beliefs and Rituals among the Uzbeks of Khorezm. - M.: Science, 1969. - 336 p.
14. Chvyr, L.A. Three “Chillas” among Tajiks // Ethnography of Tajikistan. - Dushanbe, 1985. - P. 69 - 77.
15. Jumayev, R. Birth and Upbringing of Children in the Diaspora among Zarafshan. - Dushanbe: Er-Graf. - 2012 – 96 p.